

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Darina Gogolová

Ľudské práva a ich zážitková implementácia na prvom stupni základnej školy

2015

Publikácia bola vydaná a financovaná z prostriedkov ESF
v rámci národného projektu Profesijný a kariérový rast
pedagogických zamestnancov.
ITMS kód projektu 26120130002
ITMS kód projektu 26140230002

**Ľudské práva
a ich zážitková implementácia
na prvom stupni základnej školy**

Darina GOGOLOVÁ

Bratislava 2015

Názov: **Ludské práva a ich zážitková implementácia na prvom stupni základnej školy**

Autor: PhDr. Darina Gogolová, PhD.

Recenzenti: PaedDr. Oľga Nestorová
PaedDr. Daniela Ďurajková

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave

Odborná redaktorka: Mgr. Sylvia Laczová

Grafická úprava: Ing. Monika Chovancová

Vydanie: 1.

Rok vydania: 2015

Počet strán: 38

ISBN **978-80-565-0956-2**

OBSAH

Úvod	5
1/ Pozitívna sociálna klíma ako východisko uplatňovania ľudských práv	7
1.1 Charakteristika klímy školy a triedy	7
2/ Využívanie zážitkových metód v oblasti ľudských práv	16
2.1 Pravidlá života školy, triedy	16
2.2 Charakteristika vybraných vyučovacích metód	19
3/ Aplikácia konkrétnych metód a aktivít v pedagogickej praxi	25
Záver	35
Použitá literatúra	36

ÚVOD

„Výchovu a vzdelávanie k ľudským právam v triede a škole je potrebné usmerňovať tak, aby sa stali integrálnou súčasťou celoživotného procesu podpory a ochrany ľudských práv, aby podporili hodnoty človeka ako ľudského jedinca a rozvoj medziludských vzťahov v demokratickej občianskej spoločnosti.“

(Pedagogicko-organizačné pokyny 2013/2014, s. 13).

Výchova a vzdelávanie k ľudským právam špecifickým spôsobom podporujú rešpekt, akceptáciu, starostlivosť a spravodlivosť v školských triedach.

Cieľom výchovy k ľudským právam na školách je osvojiť si vedomosti, zručnosti a postoje, ktoré sú dôležité pri posilňovaní ľudskej dôstojnosti, informovanej a nezávislej participácie na vývoji demokratickej spoločnosti v súlade s hodnotami, ako sú ľudské práva, rovnosť, pluralita a spravodlivosť. Stanovené ciele explicitne zdôrazňujú nielen kognitívnu oblasť, ale aj oblasť emocionálnu a oblasť konania.

Vo výchove a vzdelávaní k ľudským právam na prvom stupni základných škôl je dôležité vymedziť základné poznatky a zručnosti, ktoré by si mal žiak osvojiť prostredníctvom interaktívneho, zážitkového učenia. Na základe takto získaných a osvojených vedomostí si žiak formuje – utvára svoje postoje a hodnotovú orientáciu.

Tento učebný zdroj bol vytvorený k vzdelávaciemu programu *Ľudské práva a ich zážitková implementácia na prvom stupni základnej školy*. Obsahuje tri kapitoly – Pozitívna sociálna klíma ako východisko uplatňovania ľudských práv, Využívanie zážitkových metód v oblasti ľudských práv, Aplikácia konkrétnych metód a aktivít v pedagogickej praxi.

Jednotlivé kapitoly sú výkladové, ale zároveň poukazujú na možnosti aplikácie vhodných aktivít vo výchovno-vzdelávacom procese na prvom stupni základnej školy. Poukazujú aj na nutnosť uplatňovania ľudsko-právnej problematiky, pripomínajú dôležitosť prijímania odlišností, tolerancie, rešpektovania práv druhých, zodpovednosti a úcty.

Praktické ukážky jednotlivých aktivít môžu byť pre učiteľov inšpiráciou aj pomôckou.

1/ Pozitívna sociálna klíma ako východisko uplatňovania ľudských práv

V posledných rokoch prechádza európska a v jej rámci i naša spoločnosť hlbokými a rozsiahlymi zmenami. Ako reakcia na radikálne a permanentné zmeny a potrebu flexibilného prispôsobovania, vznikajú *učiace sa organizácie a učiaca sa spoločnosť*, čím sa radikálne mení vzťah k celoživotnému učeniu. Vzrastá významnosť *vnútorného poznania* úzko spojeného s individuálnym nositeľom – osobný súhrn vedomostí a vnútorný jedinečný systém ich usporiadania, ktorý je určovaný najmä vlastnou skúsenosťou z osobného života alebo učebných situácií; tiež schopnosť, spôsobilosť, zručnosť, postoj a hodnoty, hierarchia ich usporiadania, prostredníctvom ktorej pristupuje jednotlivec k poznávaniu. Problematika týkajúca sa ľudských práv a učenie o ľudských právach je súčasťou rozvíjania osobných a sociálnych spôsobilostí detí a mladých ľudí, pre ktoré sú významné najmä tri faktory:

1. prostredie, sociálna klíma v triede, v škole alebo v neformálnej skupine založená na fungovaní spoločných pravidiel,
2. rozvíjanie osobných a sociálnych spôsobilostí (kompetencií) žiakov v procese sociálneho učenia,
3. upevňovanie osobných a sociálnych spôsobilostí v praktickej činnosti (ich používanie), v reálnom živote triedy, školy komunity.

1.1 Charakteristika klímy školy a triedy

„Klíma školy je sociálno-psychologická premenná, ktorá vyjadruje kvalitu interpersonálnych vzťahov a sociálnych procesov, ktoré fungujú v danej škole tak, ako ju vnímajú, prežívajú a hodnotia učitelia, žiaci, zamestnanci školy.

Klíma triedy je sociálno-psychologická premenná, ktorá predstavuje dlhodobejšie sociálno-emocionálne naladenie, zovšeobecnené postoje a vzťahy, emocionálne reakcie žiakov v danej triedy na udalosti v triede vrátane pedagogického pôsobenia učiteľov.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2001)

Školskú klímu – klíma triedy a klíma na vyučovaní. Klíma na vyučovaní je ovplyvnená rôznymi faktormi:

- celkovým prostredím školy, jej architektúrou,
- typom školy a jej víziou,
- organizačným a administratívnym chodom školy,
- osobnosťou učiteľa (vek, pohlavie, postoje...),
- charakteristikami žiakov.

Všetky spomenuté činitele pôsobia vo vzájomných vzťahoch. Jednou z najdôležitejších premenných je vzťah učiteľa a žiakov. Nedirektívne aj direktívne správanie učiteľa pôsobí pozitívne či negatívne nielen na žiakov, ale aj späť na učiteľa, najmä v súvislosti s otázkou sebarealizácie a spokojnosti s povoláním. Súčasťou pozitívnej sociálnej klímy je aj humanistický prístup k vyučovaniu a učeniu sa, zvyšovanie sebaúcty žiakov, pozitívne hodnotenie, poskytovanie pomoci. V mnohých prístupoch rôznych autorov nachádzame termíny sociálna atmosféra, sociálna klíma ako rovnocenné, synonymické.

Čo je potrebné na vytvorenie klímy

Všeobecne akceptované poznatky súvisiace s témou sú podľa Levine-Morelanda (Švec 1998) nasledovné:

1. Na vytvorenie určitej klímy/atmosféry je potrebné jednoduché zoskupenie ľudí – vytvorenie skupiny. Klíma/atmosféra sa formuje postupne a súvisí s fungovaním ľudí v skupine, ich vzájomnou spoluprácou, vzťahmi...
2. Klíma/atmosféra je priaznivejšia tam, kde majú členovia medzi sebou navzájom pozitívne vzťahy.
3. Skupiny založené na spoločných záujmoch majú väčší predpoklad pre dobré vnútorné vzťahy, súdržnosť a klímu/atmosféru. Ak je skupina pre členov príťažlivá a členstvo v nej si vážia, snažia sa, aby sa skupina udržala.

4. Sociálna klíma/atmosféra sa výrazne podieľa na úrovni zrelosti alebo rozvoja skupiny a v mnohých prípadoch býva pokladaná za rozhodujúci faktor skupinového rozvoja (klíma/atmosféra – zrelosť – úspešnosť – stabilita skupiny).
5. Dôležitý je proces tvorby skupiny. Je to proces sociálnej interakcie a obsahuje skupinové a individuálne prvky – prostredie, správanie, afektívne a kognitívne vlastnosti členov skupiny.

Školské triedy majú klasický charakter skupiny. Sociálna klíma sa výrazne podieľa na efektívnosti vyučovacieho procesu, na tom, či žiaci chodia do školy radi, či sa tam dobre cítia, či je to miesto, kde sa nielen učia, ale nachádzajú si priateľov, životné vzory.

Ako zisťovať – merať sociálnu klímu

Osobné spôsobilosti (intrapersonálne kompetencie) – sebareflexia a sebaúcta zohrávajú významnú úlohu na vytváraní primeraného sebahodnotia, sebaobrazu a sebaaprijatia. Mnohé výskumy dokazujú, že nie je možné zamerať sa na školskú úspešnosť žiakov bez budovanie ich sebahodnotenia, sebaobrazu a sociálneho rozvoja. J. Gibbs (1987, s. 4) uvádza príklady takýchto výskumov s veľavravnými názvami: *Priamy vzťah medzi sebaúctou žiaka a jeho schopnosťou čítať; Korelácia medzi nedostatočnou sebaúctou žiakov a ich školskou neúspešnosťou a problémovým správaním* a ďalšie. Diagnostikovanie sociálnej klímy v školskej triede súvisí s výskumom malých sociálnych skupín. Motivované je snahou zlepšiť výkon skupiny. Klíma školy a klíma triedy sú činitele, ktoré významne ovplyvňujú učebné výsledky žiakov, majú vplyv na medzilidské vzťahy v kolektíve školy a v konečnom dôsledku vplývajú aj na rodičov. Klímu je potrebné vytvárať, zdokonaľovať prostredníctvom viacerých výskumných metód, ktoré sa v pedagogike bežne používajú. V prvom rade si treba ujasniť cieľ skúmania, napríklad vplyv učiteľa na triedu, skúmanie úrovne komunikácie medzi žiakmi, vplyv hodnotenia žiakov na klímu v triede, vzťahy medzi žiakmi a podobne.

Dôležité sú tiež metódy a techniky skúmania – zber údajov, spracovanie údajov, ich vyhodnotenie a vyvodenie záverov. O prístupe k skúmaniu môžeme

hovoríť aj z hľadiska použitia kvantitatívnych alebo kvalitatívnych metód. V prvom prípade ide o dotazníky a posudzovacie škály, v druhom prípade napríklad o rozhovor alebo pozorovanie. Na objektívne zistenie je vhodná kombinácia oboch prístupov.

Charakteristika niektorých výskumných metód vhodných v škole alebo triede:

- **neštruktúrované pozorovanie** – spočíva v tom, že výskumník (učiteľ/učiteľka) pozoruje činnosti a dianie v škole bez vopred pripravených špecifických výskumných zámerov. Pozorovanie sa zameriava, napr. na úpravu a výzdobu školy, správanie sa žiakov počas prestávok, pozorovanie vzťahov medzi žiakmi, učiteľmi a podobne;
- **štruktúrované pozorovanie** – odstraňuje subjektívnosť pozorovania. Príkladom takehoto pozorovania môže byť školská inšpekcia, ktorá má jasné cieľ skúmania (napríklad: *Aký vplyv má vedenie školy na jej klímu? Aký štýl vedenia uprednostňuje škola? Aký vyučovací štýl v danej škole uprednostňujú?*) Prostredníctvom štruktúrovaného pozorovania môže skúmať svojich žiakov aj učiteľ v snahe odstrániť konkrétny odborný-metodický problém;
- **rozhovor** – bežná výskumná metóda, ktorou výskumník (učiteľ/učiteľka) pomocou pripravených otázok ústne zisťuje názory učiteľov, rodičov, žiakov na skutočnosti súvisiace nielen so sociálnou klímou;
- **dotazník** – písomná forma zisťovania názorov na klímu. Ide o veľmi rýchly spôsob získavania názorov od relatívne veľkého množstva respondentov;
- **samohodnotenie školy** – súvisí so skutočnosťou, že v rokoch 1997/98 sa uskutočnil v štátoch Európskej únie pilotný projekt na hodnotenie kvality škôl. Samohodnotenie riadi – riaditeľ školy, zástupcovia žiakov a zástupcovia rodičov. Hodnotenie sa zameriava, napríklad na vzdelávacie výsledky, výchovné výsledky, spoluprácu rodiny a školy, kvalitu vyučovacieho procesu, vzťah školy a komunity, úspešnosť žiakov po absolvovaní školy, skúmanie školy ako miesta na učenie...
- **SWOT analýza** (Strengths – prednosti, silné stránky; Weaknesses – nedostatky, slabé stránky; Opportunities – možnosti, príležitosti, šance; Threats – obavy, hrozby, riziká) kvalitatívne hodnotí všetky relevantné stránky fungovania školy. Na analýze sa podieľajú okrem vedenia školy aj

učitelia a ostatní pracovníci školy, žiaci, rodičia, aj školy, na ktorých budú žiaci – absolventi pokračujú v štúdiu;

- **Pareto diagram** – na základe Paretovej analýzy odhaľuje faktory s najväčším vplyvom na výsledok. V istom časovom úseku sa registrujú príčiny vzniku problémov. Výsledky sa prenášajú do súradnicového grafu. Touto metódou sa dá skúmať, napríklad správanie žiakov a klíma triedy, rozprávanie žiakov počas vyučovania a výsledky ich učebnej činnosti a podobne;
- **metóda „5-krát preč“** – je jednoduchá a osvedčená technika. Pozostáva z piatich otázok pre respondentov. Všetky otázky sa začínajú slovom „prečo“. Každé prečo nadväzuje na predchádzajúcu odpoveď. Z poslednej odpovede sa vyvodzuje poučenie.
- **technika „rybacej kosti“** (metóda Ishikawa) – je zameraná na odhalenie príčinne – dôsledkových vzťahov daného problému. Ide o analógiu porekadla „ryba smrdí od hlavy“. Hlava predstavuje problém (bližšie Turek, I., Sándor, A.: Kvalita školy)
- **sociometria** – je metóda, keď sa pomocou textu (sociometrického) zisťujú vzťahy medzi žiakmi v triede. Na základe zistenia sa posudzuje nielen úroveň sociálnej klímy v triede, ale aj pochopiť vzťahy medzi žiakmi, čo pomôže ovplyvňovať a meniť klímu v triede;
- **opis a rôzne produkty žiackych prác** (slohové práce, výkresy, výrobky, fotografie z exkurzie a podobne) – vyjadrujú názor žiakov na klímu triedy, školy alebo na niektorú jej vybranú oblasť a vypovedajú o vzťahoch;
- **kresby žiakov** – využívajú sa v najnižších ročníkoch, keď žiaci ešte nevedia pracovať s dotazníkmi. Môžu byť doplnené rozhovormi so žiakmi;
- **experiment** – zisťujeme ním, čo zlepší klímu v triede (napríklad v dvoch rôznych triedach učiteľ/učiteľka použije rozdielny vyučovací štýl – v jednej so zvýšenými nárokmi, v druhej s použitím demokratického až liberálneho prístupu);
- **organizačno-sociologický prístup** – využíva štruktúrované pozorovanie toho, ako žiaci spolupracujú, komunikujú, ako spolu „žijú“;
- **interakčný prístup** – predpokladá vytvorenie zvukového alebo audiovizuálneho záznamu svojej výučby – sebahodnotiace a sebareflexívne zhodnotenie.

Ukážky konkrétnych dotazníkov, ktoré je možné použiť pri skúmaní sociálnej klímy na 1.stupni ZŠ

1. Dotazník Naša trieda (pre žiakov)

Spokojnosť v triede ☐ Konflikt v triede ☐ Súťaživosť v triede ☐ Náročnosť učenia ☐

Súdržnosť triedy ☐

Meno: Trieda: Škola:

1. V našej triede deti práca baví.	Áno – Nie
2. V našej triede sa deti medzi sebou stále bijú	Áno – Nie
3. V našej triede deti medzi sebou často súťažia, aby sa dozvedeli, kto je najlepší.	Áno – Nie
4. V našej triede je učenie ťažké, máme veľa práce.	Áno – Nie
5. V našej triede je každý mojim kamarátom.	Áno – Nie
6. Niektoré deti v našej triede nie sú šťastné (R).	Áno – Nie
7. Niektoré deti v našej triede sú lakomé.	Áno – Nie
8. Mnoho detí našej triedy si praje, aby ich práca bola lepšia ako práca ostatných.	Áno – Nie
9. Veľa detí z našej triedy si dokáže urobiť svoju prácu bez cudzej pomoci (R).	Áno – Nie
10. Niektoré deti v našej triede nie sú mojimi kamarátmi (R).	Áno – Nie
11. Deti z našej triedy majú svoju triedu rady.	Áno – Nie
12. Mnoho detí z našej triedy robí ostatným napriek.	Áno – Nie
13. Niektorým deťom v našej triede je nepríjemné, keď nemajú také dobré výsledky ako druhí.	Áno – Nie
14. V našej triede vedia dobre pracovať len bystré deti.	Áno – Nie
15. Všetky deti z našej triedy sú moji dôverní priatelia.	Áno – Nie
16. Niektorým deťom sa v našej triede nepáči (R).	Áno – Nie
17. Určité deti v našej triede vždy chcú, aby bolo podľa nich, aby sa im ostatné deti prispôbili.	Áno – Nie
18. Niektoré deti z našej triedy sa vždy snažia urobiť svoju prácu lepšie ako ostatní.	Áno – Nie
19. Práca v triede je namáhavá.	Áno – Nie
20. Všetky deti sa v našej triede medzi sebou dobre znášajú.	Áno – Nie
21. V našej triede je veselo.	Áno – Nie
22. Deti z našej triedy sa medzi sebou často hádajú	Áno – Nie
23. Niektoré deti v našej triede chcú byť vždy najlepšie	Áno – Nie
24. Väčšina detí v našej triede vie, ako si má urobiť svoju prácu, vie sa učiť (R).	Áno – Nie

©J. Lašek, J. Mareš

Vyhodnotenie dotazníka Naša trieda

Dotazník žiaci vyhodnocujú samostatne, krúžkujú odpoveď *áno*, *nie*.

áno – 3 body, *nie* – 1 bod

Pri otázkach označených (**R**) je to naopak: *áno* – 1 bod, *nie* – 3 body.

Neodpovedali, prečiarkli, odpovedali *áno* aj *nie* – 2 body.

5 skúmaných hľadísk:

1. **Spokojnosť v triede** – otázky č. 1, 6, 11, 16, 21
2. **Konflikty v triede** – otázky č. 2, 7, 12, 17, 22
3. **Súťaživosť v triede** – otázky č. 3, 8, 13, 18, 23
4. **Náročnosť učenia** – otázky č. 4, 9, 14, 19, 24
5. **Súdržnosť v triede** – otázky č. 5, 10, 15, 20, 25 ?

Učiteľ si môže podľa vlastného uváženia vypočítať aritmetický priemer žiaka v jednotlivých oblastiach, alebo aj priemer triedy v jednotlivých oblastiach.

- Rozpätie 5 – 7 bodov je možné pokladať za nízke skóre.
- Rozpätie 13 – 15 bodov je vysoké skóre.
- Čím vyššia je bodová hodnota v premenných **spokojnosť v triede** a **súdržnosť v triede**, tým sú výsledky priaznivejšie.
- Čím vyššia je bodová hodnota v premenných **konflikty v triede**, **súťaživosť v triede**, **náročnosť učenia**, tým sú výsledky menej priaznivé.

2. Posudzovacia škála na zhodnotenie vytvárania pozitívnej sociálnej klímy triedy (pre učiteľa)

Vzťahy so žiakmi	skoro nikdy 1 b	občas 2 b	často 3 b	skoro vždy 4 b
K žiakom sa správam zodpovedne, napr. nepotrestám triedu iba preto, že niekto niečo vykonal.				
Predpokladám, že žiak chce zadania riešiť správne.				
Namiesto trestov využívam pozitívnu motiváciu.				
So žiakmi mám priateľský vzťah.				
Poznám svojich žiakov a ich rodičov.				
Usporiadanie a riadenie triedy				
Žiaci presne vedia čo majú robiť aj to, čo od nich očakávam v súvislosti s ich správaním.				
Aktivity, ktoré pripravujem pre žiakov, realizujú bez problémov.				
Snažím sa problémy identifikovať a predchádzať im.				
Pravidelne sledujem dosahované výsledky žiakov.				
Moja trieda je priateľská, žiaci sa snažia pracovať efektívne.				
Vyučovacie metódy				
Trvám na tom, aby žiaci pracovali a správali sa najlepšie ako vedia, primerane ich schopnostiam a možnostiam.				
Mením vyučovacie metódy, aby žiaci mohli uplatňovať svoje učebné štýly.				
Mám individuálny prístup k žiakom.				
Žiaci považujú prácu, ktorú im dávam, za užitočnú a významnú.				
Som dobre pripravený/á učiť mojich žiakov.				

(upravené podľa L. Sackey, In: *Petlák 2006: Klíma školy a klíma triedy*)

Vyhodnotenie posudzovacej škály:

- skóre vyššie ako 45 b – pravdepodobne viete vytvárať pozitívnu klímu,
- skóre pod 35 b – analyzujte svoju prácu a zamyslite sa nad tým, ako ňou pôsobíte na žiakov.

Na záver kapitoly ešte niekoľko otázok, ktoré si môže položiť učiteľ, aby sa ubezpečil, či rozvíja pozitívnu sociálnu klímu a tak podporuje záujem detí o učenie sa, ich motiváciu, či ich učí spolupracovať, rozvíjať a vytvárať v triede spolupatričnosť a priateľstvo:

- ☐ Je klíma triedy činiteľom vytvárajúcim neohrozené, podporujúce a podnetné prostredie na prácu žiakov?
- ☐ Pomáhajú žiakom moje pripomienky – najmä spätná väzba o ich prospechu – získať vedomie vlastnej hodnoty a rozvíjať vlastnú sebaúctu?
- ☐ Sú učebné činnosti dostatočne podnetné a poskytujú reálnu príležitosť zažiť úspech?
- ☐ Využívam v plnej miere motiváciu žiakov?
- ☐ Vyjadrujem svojím správaním kladné očakávania?
- ☐ Dávam dostatočne najavo osobný záujem a starostlivosť o pokrok každého žiaka?
- ☐ Sú moje vzťahy so žiakmi založené na vzájomnej úcte a komunikácii?
- ☐ Je vzhľad a usporiadanie triedy v súlade s očakávaniami žiakov a aj s činnosťami, ktoré v učebni realizujú?
- ☐ Beriem dostatočne do úvahy vplyv zloženia kolektívu triedy (napr. rozsah schopností, rozmanitosť spoločenského pôvodu...) v súvislosti so snahou podporiť v triede pozitívnu sociálnu klímu?

(upravené podľa Kyriacoua, Ch. 1996. *Kľúčové dovednosti učiteľa*)

2/ Využívanie zážitkových metód v oblasti ľudských práv

Významnými efektívnymi prostriedkami na vytváranie pozitívnej sociálnej klímy ako predpokladu uplatňovania ľudských práv sú: napríklad zavedenie a fungovanie pravidiel v triede a prepracovaný systém sociálnych zručností (spôsobilostí, kompetencií) – spolupráca, riešenie problémov, flexibilita, zodpovednosť a ďalšie. Deti tak získavajú nielen kvalitné vedomosti, ale rozvíja sa aj ich osobnosť a sociálne vzťahy. V priamej nadväznosti na pravidlá je potrebné využívať zážitkové metódy pri učení o ľudských práv.

2.1 Pravidlá života školy, triedy

Všetky skupiny, spoločenstvá potrebujú dohody a pravidlá o spoločnom fungovaní. Bez písaných či nepísaných pravidiel nemôžu fungovať. Pravidlá si sociálne skupiny vytvárajú spontánne, aj cielene a majú rôzny stupeň formalizácie. Zámerné vytváranie pravidiel školy vychádza z hodnôt, ktoré škola deklaruje a chce žiť v dennom živote a ktoré predstavujú nástroj na realizáciu vízie školy. Pravidlá nestačí len spoločne určiť, ale treba ich používať, modelovať, dodržiavať, poukazovať na ne, hodnotiť a oceňovať ich dodržiavanie..., jednoducho žiť s nimi a podľa nich, nielen v triede, na každej hodine (čo je najúčinnnejšie), aj v škole a podľa možností aj doma, v širšej komunite.

Pomocou pravidiel:

- vytvárame kultúru triedy, vymedzujeme prijateľné správanie (aké správanie je vhodné, aké je nevhodné),
- vytvárame predvídateľné, bezpečné prostredie, dobré vzťahy medzi učiteľmi, deťmi, rodičmi,
- budujeme zmysel jednotlivcov pre poriadok,

- podporujeme sebaovládanie,
- vytvárame spolupracujúce, učiace sa spoločenstvo.

Na dobré fungovanie školy potrebujeme rôzne druhy pravidiel:

Pravidlá správania, dohody – zásady komunikácie, prejavovania postojov, podporujúce dobré vzťah, napr. uplatňovanie aktívneho počúvania, rešpekt k odlišnostiam, iniciatívne konanie, uprednostňovanie spätnej väzby pred kritikou, požívanie primeraného hlasu.

Organizačné pokyny, vnútorný poriadok – postupy jednotlivých činností na bežnú prevádzku školy, rôzne oblasti života školy, napr. postup pri prijímaní nového žiaka, postup prípravy exkurzie, postup riešenia konfliktov na škole, postup spracovania pripomienky rodiča.

Práva – vymedzujú nároky jednotlivcov, skupín, napr. slobodne voliť učebné metódy v triede v súlade s potrebami detí a víziou, hodnotami školy, byť informovaný o plánoch školy a dostať vysvetlenie ku konaniu zodpovedných pracovníkov školy).

Povinnosti – vymedzujú zodpovednosti jednotlivcov a skupín, napr. zúčastňovať sa pracovných porád v stanovenom rozsahu, organizovať oslavu učenia s rodičmi 1x ročne, aktívne pracovať v aspoň jednom tíme školy.

Pravidlá majú spĺňať nasledovné kritériá (*Test kvality pravidiel, upravené podľa programu CASCO, Kooperatívne riešenie konfliktov na škole. Sardes 2004*):

1. **Rešpekt** – základom je úcta k druhému, čo platí pre druhého platí aj pre mňa.
2. **Akceptovateľnosť** – zainteresovaní vnímajú pravidlá ako vlastné.
3. **Špecifickosť** – konkrétnosť, jednoznačnosť, (neumožňujú nesprávny výklad).
4. **Uskutočniteľnosť** – dajú sa dodržiavať a kontrolovať.
5. **Vzájomnosť** – určené deťom aj personálu (iba niektoré výnimky).

Pri formulácii pravidiel odporúčame:

- pomenovať želané správanie,
- začínať slovesom (prvá osoba singuláru alebo plurálu),
- používať stručné heslá alebo výstižné citáty.

Pravidlá majú byť ľahko dostupné v písomnej podobe, alebo vystavené na viditeľnom mieste. Zapamätanie pravidiel podporuje ich vizualizácia vo forme piktogramov, obrázkov. V školách bývajú pravidlá, povinnosti a práva učiteľov aj žiakov spísané v školskom a organizačnom poriadku.

Pravidlá a ich dodržiavanie sú dôležitou a náročnou úlohou pre každú skupinu, školu – týkajú sa detí, učiteľov, rodičov a všetkých zamestnancov školy. Proces zavádzania a upevňovania pravidiel je dlhodobým permanentným procesom, ktorého úspešnosť závisí od troch hlavných faktorov:

1. dôslednosť,
2. jednotnosť,
3. participácia.

Aby pravidlá boli vnímané ako validné a mali regulačný vplyv na správanie žiakov, vyžaduje sa ich dôsledné uplatňovanie a modelovanie v dennom živote. Dôležitý je tiež jednotný postoj všetkých učiteľov k ich porušovaniu, aby sa zabezpečilo jednotné stanovisko k rôznym nezrovnalostiam v ich uplatňovaní. Na úspešnosť dodržiavania pravidiel vplyva možnosť zapojiť sa do ich tvorby.

Jedným z humanistických inovačných edukačných programov, ktorý **sa ciele**ne zameriava na tvorbu podporujúcej sociálnej klímy a tiež zavádzaniu a implementácii pravidiel a životných zručností je integrované tematické vyučovanie/vysoko efektívne učenie (ITV/VEU). Učenie (sa) v programe ITV je prepojené s každodenným životom. Súčasťou je participatívne, zážitkové, kooperatívne učenie, ktoré účinne rozvíja osobnostné a sociálne vlastnosti a spôsobilosti žiakov. V triedach sa vytvára neprítomnosť ohrozenia a podporujúce prostredie, ktoré podnecuje efektívne učenie v prepojení s postupne zavádzanými zložkami akými sú: *zmysluplný obsah, možnosť výberu, adekvátny čas na prácu, obohatené prostredie, spolupráca* ako hlavná vyučovacia stratégia, *okamžitá spätná väzba, zámerný pohyb* (učenie celým telom), *dokonalé zvládnutie učiva* a jeho použitie v skutočnom živote (v zmysle najlepšieho osobného výkonu žiaka). Zavedením všetkých zložiek dochádza k synergickému efektu, čo zvyšuje efektívnosť programu.

Súčasťou každodenného vyučovania na 1. stupni je ranná komunita (ranný kruh) ako významný nástroj vytvárania pozitívnej sociálnej klímy. Komunita je spoločenstvo žiakov a učiteľa, ktoré sa pravidelne schádza a navzájom delí o svoje skúsenosti, zážitky a pocity. Žiaci i učiteľ sedia spolu v kruhu, majú vzájomný očný kontakt a môžu nerušene komunikovať, čo výrazne rozvíja ich komunikačné zručnosti a precvičuje schopnosť *aktívneho počúvania*. Kruh vyjadruje rovnocennosť vzájomných vzťahov (nemá začiatok ani koniec, všetci sedia v približne rovnakej výške). Ranné komunity nenásilne naladia deti na vyučovanie tým, že im umožňujú vyjadrovať svoje pocity, vytvoria „emocionálny háčik“ na učenie; často súvisia s učebnou látkou. Možnosť bez obáv vyjadriť svoj názor rozvíja sebadôveru detí a vytvára predpoklad na efektívne učenie sa. V triede sa vytvára dôvera, posilňujú sa celoživotné pravidlá triedneho spolužitia. Učiteľ uplatňuje partnerský prístup, podporuje žiakov – potrebná je dôslednosť pri dodržiavaní dohodnutých pravidiel najmä aktívne počúvanie, dôvera, vzájomná úcta, pravdivosť (v slovách a činoch) a najlepší osobný výkon. Komunita končí **reflexiou a oceňovaním**. Otázky zamerané na reflexiu – *Čo som si uvedomil? Ako som sa cítil? Čo máme spoločné? Aké sociálne zručnosti sme v skupine použili?...*

Príklady oceňovania v triede – *Oceňujem Janku, že sústredene celý čas počúvala a neskákala do reči. Páčilo sa mi, že Peter bol úprimný a povedal aj o svojom neúspechu, cítil som sa minule podobne*. Pravidelné uskutočňovanie komunity výrazne ovplyvňuje sociálnu klímu v triede.

2.2 Charakteristika vybraných vyučovacích metód

Participatívne metódy

Participovať znamená zúčastniť sa niečoho, mať na niečom osobný podiel. Participatívne metódy využívajú prirodzené potreby každého človeka komunikovať s inými ľuďmi, spolupracovať, byť v súčinnosti, v kontexte s problematikou a tak sa učiť. Patria sem dialóg a diskusia, situačné či prípadové metódy, inscenačné metódy, brainstormingové metódy, zážitkové, skúsenostné učenie.

Dialóg a diskusia prebiehajú vo väčšej alebo menšej skupine. Učiteľ sa tejto aktivity môže zúčastňovať ako diskutujúci alebo facilitátor (usmerňovateľ). Niektoré, predovšetkým čiastkové problémy si môže skupina vyriešiť aj bez učiteľa, ktorý je pozorovateľom. Diskusie môžu viesť k zvýšeniu individuálneho porozumenia, prípadne k dosiahnutiu skupinového konsenzu alebo je ich hlavnou témou riešenie konkrétnych problémov. Slovné dialogické metódy pomáhajú žiakom prezentovať naučené, v súvislosti s danou témou im umožňujú vyjadrovať svoje názory a pocity. Učia ich tolerancii v súvislosti s názormi, ktoré sú diametrálne odlišné od ich názorov. Učia žiakov aktívne počúvať, parafrázovať, neskákať do reči, disponovať prejavmi primeranej neverbálnej komunikácie, nezosmiešňovať a nezraňovať iných. **Diskusie** si od všetkých zúčastnených vyžaduje istú sumu vedomostí vzťahujúcu sa k riešenému problému. Je to funkčná metóda širšieho významu, môže sa využívať aj pri rozvíjaní nižších poznávacích funkcií, pri trénovaní zručností potrebných na spoluprácu v skupine, pri rozvíjaní komunikačných zručností, pri posilňovaní sociálnych väzieb medzi učiteľom a žiakmi, medzi žiakmi navzájom.

Situačné (prípadové) metódy – ich podstata spočíva v riešení problémovej úlohy na základe konfrontácie vedomostí, zručností, názorov a postojov aktérov – žiakov. Očakáva sa, že z ponúknutých riešení vyberú to najdokonalejšie riešenie na základe schopnosti správne sa rozhodnúť. Problémové situácie si vyžadujú aj medzipredmetový prístup, čo je ďalší prínos tejto metódy. **Prípadová štúdia** je nábádanie žiakov k riešeniu konkrétnych problémov - úloh prostredníctvom analýzy štúdie – písomného opisu situácie. Prípadová štúdia môže mať aj podobu magnetofónového záznamu, videozáznamu, filmu, fotografie a pod.

Inscenačné metódy (metódy hrania rolí) – spočívajú v simulácii stanovených situácií, keď sa riešenie realizuje prostredníctvom hrania rolí. Žiaci musia pochopiť podstatu inscenácie aj podstatu – charakter jednotlivých postáv. Hranie rolí pomáha žiakom vyjadriť vlastné osobné postoje a myšlienky a v prípade slobodnej možnosti výberu či výmeny roly so spolužiakom dochádza u väčšiny žiakov k identifikovaniu sa s danou rolou.

Rolové hry odrážajú rôzne uhly pohľadov na určitú situáciu alebo problém. Inscenačné metódy sú dynamické, ide o simuláciu situácií alebo procesov, ktoré sa stali, alebo sa môžu prihodiť. V záverečnej reflexii sa všetci spoločne, alebo pokiaľ ide o prácu v skupinách, tak v jednotlivých skupinách porozprávajú o možných riešeníach nastolených problémov, o pocitoch, ktoré počas hrania rolí mali, o svojich vlastných zážitkoch.

Brainstormingové metódy (burza dobrých nápadov)

V metóde brainstormingu sa dôraz kladie na čo najrýchlejšie zhromaždenie a zapísanie nápadov, námetov, informácií. Cieľom je vyprodukovať čo najviac myšlienok v minimálnom čase.

Brainstorming je prínosný v začiatkových fázach jednotlivých tém, keď učiteľ potrebuje v krátkom čase zistiť, aké poznatky žiaci o daných skutočnostiach majú, prípadne aké informácie im chýbajú. Získané názory môžu byť východiskom pre ďalšiu prácu učiteľa. Táto metóda predpokladá u aktérov určité vedomosti a zručnosti, tiež schopnosť diskutovať. Vzniká mnoho nápadov, ktoré sa často vymykajú stereotypom tradičného myslenia, zvykov a postojov. Zúčastnení sa v prvej časti učia tolerovať všetky názory ostatných, v druhej časti tieto názory hodnotia – podporujú alebo s nimi polemizujú. Kvalita výsledkov závisí od schopností a erudície toho, kto diskusiu vedie.

Zážitkové metódy predpokladajú vytváranie zážitku, emocionálne prežívanie skutočnej situácie na vlastnej koži. Takýto spôsob učenia vedie často k silným zážitkom a spontánnemu učeniu sa. Podľa výskumov až 80 % nášho poznania pochádza z vlastných zážitkov, ktoré si následným racionálnym spracovávaním *pretavíme* do podoby všeobecného poznatku, ktorým sa riadime. Takéto poznatky sú uchovávané v dlhodobej pamäti a veľmi rýchlo sa nám pri konkrétnej situácii vybavujú.

Zážitkové metódy sa delia na tri skupiny:

1. zážitkové aktivity,
2. aktivity využívajúce umenie,
3. športové aktivity.

Skúsenostné metódy spájajú emocionálnu investíciu (vžitie sa do situácie, jej reálne prežívanie) a vedomé kognitívne spracovávanie diania. Tieto metódy sa veľmi približujú realite, alebo sú priamo vykonávané v reálnych situáciách. Ide o zámerné učenie sa, pretože sa spája aktuálny zážitok s predchádzajúcimi skúsenosťami a so zameraním na efektívnejšie správanie (využitie poznatkov) v budúcnosti. Medzi skúsenostné metódy patria: **učenie sa v praxi, hranie rolí, simulácie, experimentovanie s okolím, samoučiace skupiny, diskusie.**

Zážitkové učenie spája v sebe zážitkové metódy aj skúsenostné metódy. Je založené na osobnej aktivite človeka, pričom najdôležitejší je zážitok, ktorý vzniká pri aktívnom riešení najrozličnejších úloh, reálnych aj modelových. Následnou reflexiou (zhodnotením a zovšeobecnením) väčšinou usmerňovanou pedagógom, sa však zážitok transformuje do podoby skúsenosti, ktorá je využiteľná v praxi. Úlohou učiteľa je ponúknuť úlohu, problém a motivovať žiaka k tomu, aby ho na základe vlastných skúseností vyriešil, splnil. Úloha môže byť individuálna, často sa však týka skupiny žiakov. Okrem odborných vedomostí a zručností sú najmä v druhom prípade dôležité aj sociálne zručnosti, schopnosť interakcie a spolupráce. Počas riešenia úloh je učiteľ pozorovateľom. Po splnení úloh usmerňuje reflexiu. Cieľovými otázkami žiakov nabáda, aby rozmýšľali nielen nad výsledkom svojej práce ale aj nad procesom – cestami, ktorými sa k výsledku dopracovali. Žiaci si pripomenú priebeh akcie, posúdia čo bolo v ich práci efektívne, čo bude vhodné v budúcnosti zmeniť. Skúsenosť oboch zúčastnených strán – žiakov aj učiteľa, vzniká vyváženou spolupracou, ich vzťah je partnerský, pričom žiaci preberajú veľkú časť zodpovednosti za učenie. Popri vedomostiach z jednotlivých predmetov či vedeckých disciplín, získavajú žiaci aj poznatky o riadení projektu a zručnosti súvisiace so spolupracou v skupine, pocity spolupatričnosti nevynímajúc. (Svatoš, V., Lebeda, P., 2005, s. 17 – 19)

Princípy zážitkového učenia:

1. Zážitkové učenie sa uskutočňuje vtedy, keď sú starostlivo vybrané zážitky podporené reflexiou, kritickou analýzou a syntézou.
2. Zážitky sú štruktúrované tak, aby učiaci sa prevzal iniciatívu, robil rozhodnutia a preberal zodpovednosť za výsledky učenia.

3. Počas zážitkového učenia učiaci sa odpovedá na otázky, skúma, experimentuje. Je motivovaný k zvedavosti, rieši problémy, je tvorivý, rozumie podstate zážitku.
4. Učiaci sa sú vtiahnutí intelektuálne, emocionálne, sociálne, fyzicky. Dôvodom je autenticnosť učebnej úlohy.
5. Výsledky učenia sú osobné a tvoria základ na budúce zážitky a učenie.
6. Podporované a rozvíjané sú vzťahy učiaceho sa voči sebe samému, voči ostatným a voči svetu ako celku.
7. Učiaci sa zažíva úspechy, zlyhania, dobrodružstvo, riskovanie a neistotu, pretože výsledok zážitku sa nedá nikdy predpovedať.
8. Úlohou pedagóga je vytvoriť vhodné zážitky, predkladať problémy, stanovovať hranice, podporovať učiacich sa, zabezpečovať fyzické a emocionálne bezpečie a facilitáciu procesu učenia sa. Učiteľ rozpoznáva a podporuje spontánne príležitosti na učenie sa.
9. Učiteľ si je vedomý svojich obmedzení, predsudkov, hodnotení a aj toho ako ovplyvňuje učiacich sa.
10. Zážitkové učenie vychádza z možností učiť sa z prirodzených dôsledkov, chýb a úspechov.

Projektová výučba – podstatou tejto organizačnej formy je riešenie určitej úlohy komplexného charakteru – projektu, ktorý buď vychádza z praktických potrieb alebo je s praxou úzko spätý. Projekt musí byť pre žiakov zaujímavý a natoľko významný, aby sa s jeho riešením mohli identifikovať, aby ich práca bavila a bola pre nich zmysluplná. Ak sa projekty stanú súčasťou vyučovania, vedú žiakov k riešeniu mnohých praktických úloh, umožňujú spoluprácu medzi žiakmi, triedami, školami a významne spájajú **školu so spoločenský exkurzie a učenie priamo v prostredí, ktorého sa projekt týka.**

Skupinové a kooperatívne vyučovanie

Pre skupinové vyučovanie je charakteristické rozdelenie žiakov do skupín podľa rôznych hľadísk, napríklad podľa záujmu, druhu činnosti, náročnosti úloh, náhodným alebo zámerným delením podľa určitého pravidla, odčítaním. Skupinu tvoria dvaja až siedmi žiaci. Práca v skupine zlepšuje priebeh

učenia a využíva sa najmä vo fáze precvičovania a upevňovania poznatkov a zručností. Táto organizačná forma sa snaží prispôbiť výučbu individuálnym potrebám a záujmom jednotlivých žiakov, je to jej výhoda oproti hromadnému – frontálnemu vyučovaniu.

Kooperatívne vyučovanie je skupinovým vyučovaním, v ktorom sú zdôrazňované sociálne aspekty. Nejde iba o skvalitnenie tradičných postupov a foriem školskej práce, ktoré súvisia s cieľmi týkajúcimi sa oblastí vedomostí a zručností. Do popredia sa dostávajú sociálne – komunikačné kompetencie, celoživotné pravidlá (aktívne počúvanie, dôvera, pravdivosť, úcta, maximálne osobné nasadenie – výkon), súťaživosť je nahradzovaná spolupracou. (Kovaliková, Olsenová, 1996).

Spolupráca je pri dosahovaní cieľov najdôležitejšia. Výsledky jednotlivca sú podporované činnosťou celej skupiny a celá skupina profituje z práce svojich členov. Základnými – kľúčovými pojmami kooperatívneho vyučovania sú – vzájomná pozitívna závislosť, interakcia členov skupiny, osobná zodpovednosť, formovanie a využitie interpersonálnych zručností, reflexia skupinovej činnosti. Pri skupinovom a kooperatívnom vyučovaní je nevyhnutné dodržiavať základné pravidlá, ktoré sa dajú nazvať aj komunikačným rámcom. Je to poznanie východiskovej situácie, stanovenie ciest – metód, vedomosť o tom, čo má byť výsledkom spolupráce, kto alebo čo dokáže pri práci nad spoločnou úlohou najviac pomôcť. Kvalitná spolupráca v skupine sa však nezaobíde bez zodpovedného prístupu jej jednotlivých členov.

3/ Aplikácia konkrétnych metód a aktivít v pedagogickej praxi

Obsahom kapitoly sú príklady konkrétnych aktivít, ktoré môžu byť inšpiráciou v podporovaní sebapoznania (*Kniha o mne, To som ja*), sebahodnotení a budovaní spoločenstva žiakov (*Rozprávka ako pomôcka*), rozvíjanie komunikácie a spolupráce (*Reťazové tvorenie príbehu*). Empatia je podporovaná aktivitou *Pozri sa aké to je*.

KNIHA O MNE

Aktivitu je možné realizovať denne 15 až 20 minút počas vyučovania, v školskom klube, ale aj doma ako dlhodobý projekt. Najlepšie je každý deň v kruhu komunity, alebo aspoň raz to týždňa vytvoriť priestor, aby deti mohli svoju knihu prezentovať pred celou skupinou v triede alebo pred rodičmi.

Postup: Vysvetlite deťom, že 10 nasledujúcich dní si budú písať knihu o sebe tak, že budú dopĺňať nasledujúce (alebo podobné) vety, ku ktorým nakreslia obrázok:

Cítim sa výborne, keď...

Nahnevám sa, keď...

Som unavený/á, keď...

O mojej sestre si myslím, že...

Moja mama si myslí, že som...

Môj otec si o mne myslí, že...

Najradšej robím...

Najradšej sa hrám...

Moje obľúbené jedlo je...

Moja obľúbená hračka je...

Každý deň na jednu stranu čistého zošitu doplnia jednu z viet a nakreslia k nej obrázok/ilustráciu. Keď nevedia písať, môžu odpoveď nakresliť, alebo nadiktujú odpoveď asistentom – starším spolužiakom, ktorí im pomáhajú. Po desiatich dňoch má každé dieťa knihu o sebe.

Diskusia:

Kto by nám chcel predstaviť svoju knihu? Vyber si jednu otázku a povedz, čo si odpovedal/a.

Čo máš najradšej? Kedy si unavený/á?

Reflexia:

Aké to bolo vymýšľať odpovede a obrázky?

Čo sa ti videlo najľahšie/najťažšie?

S ktorou odpoveďou si sa najviac potrápil a prečo?

Ocenenie: Podporujte, aby si deti vyjadrovali ocenenie, napríklad: *Páčilo sa mi, keď... Na tvojej knihe ma najviac zaujalo... Mám s tebou spoločné...*

TO SOM JA

Aktivita trvá približne hodinu. Jej cieľom je podnietiť sebahodnotenie, podporovať príslušnosť k skupine a priateľské správanie.

Postup: Žiaci vytvoria dvojice, jeden z nich si ľahne na baliaci papier a druhý odkreslí jeho siluetu, potom sa vystriedajú. Vystrihnú si svoje siluety, na ktoré si napíšu svoje meno. Každý si vystrihne z časopisov alebo nakreslí obrázky, ktoré ho nejakým spôsobom vyjadrujú, ktoré sa mu páčia a nalepí si ich ako koláž do svojej siluety. Siluety umiestnime na steny.

Môžeme ich využívať na dlhodobý projekt zameraný na oceňovanie. Na každú siluetu prilepíme obálku s menom, do ktorej si žiaci môžu umiestňovať pozitívne odkazy, ocenenia. Raz za čas odkazy spolu prečítame. Dôsledne dbáme, aby nikoho nezosmiešňovali ani nezraňovali. Vysvetlíme žiakom, že ich cieľom je spolužiakov podporovať. Ocenenia môžu do obálok vkladať aj učitelia alebo rodičia.

Diskusia:

Čo ste sa naučili o sebe? O spolužiakoch? Čo nové ste sa dozvedeli? Našli ste s niekým niečo spoločné?

Reflexia:

Ako sa ti spolupracovalo vo dvojici?

Ako si sa cítil, keď si tvoril svoju siluetu? ...

Ocenenie:

Veľmi sa ti podobám v... Oceňujem, že... Páčilo sa mi, keď...

ROZPRÁVKA AKO POMÔCKA

Na hodinách, prostredníctvom ktorých chceme žiakom priblížiť problematiku ľudských práv sa rozprávky (príbehy) používajú v súvislosti s vtiahnutím – preladením sa na tému vyučovacej hodiny alebo ako motivácia pre aktívne rozvíjanie osobných a sociálnych kompetencií. Pomôcku „teplý chumáčik“, ktorú si vytvorí samotní žiaci, môžeme používať pri vzájomnom pozitívnom podporovaní, oceňovaní. Ako „prierezovú“ aktivitu môžeme chumáčik využívať aj na iných hodinách bez ohľadu na ich obsah, teda vždy, keď chceme niekomu povedať niečo pozitívne, príjemné, oceniť ho alebo povzbudiť. Aktivita podporuje vytváranie spoločenstva.

O teplých chumáčikoch z Krajiny chumáčikov

Čo budeme potrebovať na zhotovenie a použitie pomôcky: Rozprávka – príbeh Krajina chumáčikov, zvyšky farebných bavlniek na pletenie, špagát, tvrdý papier, nožnice, kružidlo, fixky, magnetofón, CD s pokojnou tichou hudbou
Postup: Dobrý deň, vitaj, sadni si do kruhu komunity. Porozmýšľaj o pojmoch spolupatričnosť, pomoc, darovanie, delenie sa. Čo si predstavíš, keď niekto povie slovo chumáčik? Usmej sa a pozdrav aspoň troch spolužiakov, spoložiacky. Cít sa príjemne.

Rozprávka – príbeh

Bola raz jedna zázračná krajina – Krajina chumáčikov. Ľudia žijúci v tejto krajine boli veľmi spokojní a šťastní, pretože medzi nimi vládli teplé ľudské vzťahy. Vždy, keď niekto pocítil nevoľu, prestal sa cítiť dobre, požiadal iného človeka o teplý chumáčik. Každý obyvateľ Krajiny chumáčikov totiž disponoval plnou taškou takýchto zázračných, ľuďom pomáhajúcich farebných klobôčok. Nebola by však rozprávka rozprávkou, keby nenastal problém. Zlá čarodejníca, ktorá jedného dňa prišla do krajiny, nielenže všetkých presvedčila, že každý má vo svojej taške málo teplých chumáčikov a treba nimi šetriť, ale časom ľuďom ponaplnila tašky „uštípačnosťami“. Keď už bolo najhoršie a medzi ľuďmi panoval chlad a neznášanlivosť – do Krajiny chumáčikov pricestovala dobrá čarodejníca. Jej dobrota najprv zapôsobila na deti. Mala dosť teplých chumáčikov a kto ich od nej dostal, uštípačnosti z jeho tašky sa premenili na dobré, príjemné, radostné a šťastie rozdávané chumáčiky.

(Prevzaté a upravené podľa J. Gibbsa: *Kmene*)

Reflexia:

Ako sa ľudia v rozprávke vyrovnávali s problémami a nespokojnosťou?

Čo symbolizoval malý teplý chumáčik?

Spomeň si na jednu z uštipačností, ktoré si dostal/a od ľudí z tvojho okolia a popíš ako si sa vtedy cítil/a.

Prečo ľudia nemajú byť k sebe uštipační?

Má zmysel konať dobro aj bez toho aby sme z toho mali výhody?

Ak by si mal/a malý teplý chumáčik, ako by si ho vedel/a, chcel/a použiť?

Postup na vytvorenie chumáčikov: Polovicu výkresu A4 preložte na polovicu, narysujte dve sústredné kružnice – vnútornú kružnicu s polomerom 3 cm, vonkajšiu kružnicu s polomerom 6 cm). Obidve kružnice vystrihnite. Vzniknú vám dva krúžky s otvorom v strede.

Vhodnú bavlnku na jednom mieste priviažte a obmotávajúte ňou obidva krúžky. Môžete si zvoliť aj viac rôznych farieb a technikou obmotávania a prevliekania pokryte celú plochu vystrihnutých krúžkov.

Po obmotaní celého kruhu (obidvoch kruhov) bavlnku po okrajoch prestrihnite, odtiahnite krúžky od seba a medzi ne pevne uviažte špagát. Papierové krúžky vytiahnite. Vznikol vám farebný teplý chumáčik, ktorý môžete vylepšiť tým, že mu zo slamiek, ktoré prilepíte, vyrobíte ruky a nohy. Fixkami dokreslíte tváričku.

Reflexia:

Ako si sa cítil, keď si zhotovoval svoj farebný teplý chumáčik?

Čo je pre teba v živote teplým chumáčikom?

Podľa čoho si si vyberal farbu na svoj chumáčik?

Ako by si svoj teplý chumáčik využil pri riešení bežných každodenných problémov (v triede medzi spolužiakmi, doma s rodinnými príslušníkmi...)?

Navrhni, ako ich budeme využívať tento mesiac v triede.

Ďalší námet na využitie

S touto pomôckou môžeme realizovať aj dlhodobejší (medzi) triedny, (medzi) ročníkový projekt, o ktorom budeme pravidelne hovoriť, trénovať schopnosť reflexie a sebareflexie žiakov. Poskytuje dobré možnosti aj na rovesnícke projekty starších a mladších žiakov.

REŤAZOVÉ TVORENIE PRÍBEHU

Jednoduchá aktivita, ktorú je možné realizovať aj súčasne, v menších skupinách. Na záver obsah zrekapitulujú.

Postup: Každý vymyslí jednu vetu postupne tak, aby vznikol zmysluplný príbeh (rozprávka) na danú tému z problematiky ľudských práv.

Reflexia:

Ako ste spolupracovali pri vymýšľaní príbehu?

Mal(a) si možnosť prispieť?

Čo sa vám najviac páčilo na vašom príbehu?

POZRI SA, AKÉ TO JE

Aktivita vhodná na precvičovanie schopnosti vcítiť sa do prežívania druhých.

Postup: Vyberte typ osobnosti alebo situáciu a sprostredkujte žiakom zážitok, aké to je byť v niektorej z nasledujúcich situácií:

- patriť k menšine,
- pochádzať z inej kultúry,
- mať špecifické potreby alebo postihnutie.

Pripravte simuláciu zvolenej situácie alebo problému: oblečenie, pomôcky, rolovú hru, scenár, improvizácia, verbálna, neverbálna komunikácia...

Na záver v reflexii kladte žiakom otázky zamerané predovšetkým na pocity, súvislosti s empatiou, pripomente príbehy, divadlo, film a iné umelecké diela, ktoré pojednávajú o špecifických ľudských problémoch a situáciách.

Ďalšie možnosti – aktivity:

CHARAKTERISTIKY

Postup: Deti sedia v polkruhu. Jedno z nich sa postaví do stredu a povie, čo ho charakterizuje. Napríklad: „má opasok“, či „má sestru“. Každý, na koho sa informácia vzťahuje, sa musí premiestniť, vrátane dieťaťa stojaceho v strede. Ten, kto si nestihne presadnúť na nové miesto, ostáva v strede a vyslovuje ďalšiu charakteristiku. Deti prostredníctvom tejto techniky rýchlo pochopia, že majú mnoho spoločných, no i odlišných znakov. Na záver hry sa odporúča vysloviť neadresnú charakteristiku „ľudia sú priateľskí“. V tomto bode sa hra skončí, nakoľko je ťažké nájsť požadovanú charakteristiku na prvý pohľad.

Námety na diskusiu:

Hľadať príklady, ako sa prejavuje priateľskosť v správaní ľudí. Ako sú niektoré skutočnosti viditeľné a iné nie.

SME NA JEDNEJ LODI

Postup: Vyučujúci navodí situáciu vetou – ľudia si niekedy neuvedomujú dôsledky svojho správania sa. V tejto súvislosti vysloví istú charakteristiku (napríklad: mesiac narodenia, počet súrodencov, druh domáceho zvierťa, obľúbená hračka či hra) a požiada deti, aby vytvorili skupiny s tými, ktorí zdieľajú rovnaké hodnoty.

Námety na diskusiu:

Čo vás zaujalo na tejto aktivite? a následne pokračuje diskusia o nerozpoznaných podobnostiach a rozdieloch.

MOJA BÁBKOVÁ RODINA

Postup: Každé dieťa si vyrobí bábk, ktoré budú reprezentovať jeho vlastnú rodinu. Bábk môžu byť jednoduché, napríklad ako výstrižky z kartónového papiera, pospájané špajdlami do figúrok, alebo ako postavičky z plastelíny či modelovacej hmoty. Dieťa si postavičky pomenuje a vysvetlí vzťahy medzi nimi. Následne pripraví oslavu (napr. svadbu) či nejakú rodinnú slávnosť, ktorú zahrá pred spolužiakmi. Bábkovú rodinu môžeme doplniť o ľudí, ktorí bývajú v našom okolí. Deti môžu taktiež zahrá určitú situáciu, ktorú často prežívajú so svojimi susedmi, aby sa lepšie spoznali. Spomeňte si i na ľudí z rôznych končín sveta.

IMAGINÁRNY PRIATEĽ

Postup: Deti sedia či ležia v tichosti a majú zavreté oči. Vyzvite ich, aby sa zhlboka nadýchli a pomaly vydychovali. Celý postup opakujte dvakrát. Teraz im povedzte, aby si predstavili zvláštne miesto, miesto im blízke kdekoľvek na svete (či dokonca vo vesmíre). Hovorte, aby sa prechádzali na danom imaginárnom mieste a precíťovali, počúvali a videli, čo sa tam deje. Navigujte ich, aby vstúpili do nejakej budovy či domu a nech tam nájdú špeciálnu miestnosť. Miestnosť má dvere, ktoré sa otvárajú posúvaním smerom hore. Dvere sa pomaly otvárajú,

a kým sa tak deje, postupne sa pred nimi zjavuje neznámy priateľ, ktorého ešte nikdy nestretli – najprv vidia nohy a nakoniec tvár. Priateľ môže byť mladší alebo starší. Tento priateľ je tu vždy pre nich, a keď sa s niekým potrebujú porozprávať, obrátiť sa na niekoho, môžu ho kedykoľvek navštíviť. Zatvorte dvere, opustite dom a vráťte sa do triedy. Dovoľte deťom, aby sa podelili o svoje zážitky vo dvojiciach, skupinkách či diskusnom kruhu.

LISTY A PRIATELIA

Postup: Nadviažte priateľstvo prostredníctvom listov alebo elektronickou poštou s triedou na inej škole alebo školou v zahraničí. Na úvod im pošlite básničky, drobné darčeky. Takéto priateľstvo môže vyústiť do vzájomnej návštevy, ak to vzdialenosť dovoľí a deti budú mať príležitosť stretnúť kamarátov z iného kultúrneho prostredia. Vyberajte si školu na základe týchto kritérií:

- Veľkosť školy
- Aké hry sa tam hrajú
- Čo robia rodičia
- Aké má škola podobné a odlišné charakteristiky

PRÁČKA

Postup: Postavte deti do dvoch radov tak, aby si navzájom hľadeli do tváre. Nechajte prejsť dieťa zo začiatku jedného radu stredom („cez pranie“). Každý z radu ho potľapká po chrbte, či podá mu ruku pričom ho zároveň chvália, vyjadrujú náklonnosť a podporu. Na konci „prania“ sa objaví usmiate, šťastné a spokojné dieťa. Dieťa sa teraz zaradí späť a proces sa opakuje. (Odporúčame tento postup robiť denne s jedným, dvoma deťmi, nakoľko je to výhodnejšie, než vykonať túto aktivitu jednorazovo.)

BUDOVANIE DÔVERY

Postup: Dôvera sa formuje vo vzťahu učiteľ/ žiak, medzi žiakmi navzájom. Uvoľňovanie atmosféry v triede prebieha nasledovne:

- Vysvetlením, že i vyučujúci je ľudská bytosť ako hocikto iný;
- Dôkladným zdôvodnením každej aktivity;
- Vysvetlením neznámych pojmov a názorov;

- Poskytovaním informácií (nie len o špecifických aktivitách, ale aj o príslušných témach dotýkajúcich sa života detí).

SLEPÁ DÔVERA

Postup: Vytvorte páry. Jednému z dvojice zaviažte oči a nechajte vidiaceho viesť svojho spolužiaka pár minút. Dbajte pritom na to, aby vidiace dieťa nezneužívalo svoju situáciu, nakoľko cieľom tejto aktivity je rozvíjanie dôvery. Vodiaci z dvojice „vedie“ svojho spolužiaka cez prekážky, pomáha mu namhatať okolie rukami, nohami, používa hlasové signály... Po chvíli si žiaci vymenia svoje úlohy a celý proces sa zopakuje, no ten, ktorý mal oči zaviazané je teraz vodiaci a ten, ktorý viedol, má oči zaviazané.

Námety na diskusiu:

Po ukončení vyzveme deti, aby sa k tejto technike vyjadrili. Hovorte o tom, ako sa cítili – nie iba z pozície „zaviazaných očí“, ale i z pozície „vodiacich“ a ich pocitoch zodpovednosti.

Prispejeme tým nielen k lepšiemu pochopeniu ľudí s poruchami zraku (aj sluchu), ale podnietime tým diskusiu o potrebe vzájomnej dôvery v rámci skupiny. Narazíme pritom aj na tému týkajúcu sa problematiky ľudskej spoločnosti, jej usporiadania a možného zlyhania.

ŽIVOT V RÁMCI PRÁV A POVINNOSTÍ

Postup: Ak si už trieda stanovila základné práva a povinnosti, vystavte ich na viditeľné miesto, aby bolo možné na ne poukázať, prípadne ich pozmeniť. Niekedy pravidlá porušia žiaci, inokedy vyučujúci, alebo sa vyskytnú situácie, na ktoré sa pravidlá nevzťahujú. Môžu sa objaviť i konfliktné situácie a to najmä vtedy, ak určené pravidlá nekorešpondujú s pravidlami iných vyučujúcich alebo školským poriadkom. Tieto prípady si vyžadujú dodatočnú diskusiu a podrobné prehodnotenie skutočností, ktoré viedli k takémuto stavu. Riešenie situácie prostredníctvom celkového konsenzu sa dosahuje ťažšie, než len jednoduchou kontrolou a názorová zhoda sa dosahuje prostredníctvom kompromisov a rokováním. Už i samotný proces je cennou skúsenosťou. (Bagalová, Gogolová, 2007)

MENTÁLNE MAPOVANIE

Mapa je užitočným sprievodcom. Jej prostredníctvom zisťujeme, kde sme, a tiež kam sa chceme dostať. Je naším pomocníkom nielen v zmysle zeme-pisnom, ale aj obrazne. Mapy sa môžu skladať zo slov, z myšlienok a pojmov. Takéto mentálne mapy sú vynikajúcim nástrojom na zmysluplné učenie. Sú označované rôznymi názvami – pojmové mapy, kognitívne mapy, sémantické mapy, vedomostné mapy, mapy mysle a pod. Mentálne mapy sú pokusom vizuálne znázorniť vzájomné vzťahy myšlienok či pojmov a tak spolupôsobiť pri zapamätávaní si. Tvorba myšlienkových máp je veľmi dobrou metódou pre skupinovú kooperáciu. Mentálne mapy svojou podstatou zamestnávajú pravú aj ľavú hemisféru, pretože sa v nich uplatňuje zobrazenie a predstavivosť v kombinácii so slovami, číslami a logikou.

V priebehu tvorby mentálnej mapy podnecujeme svoje synergické myslenie – prepájanie oboch hemisfér a tiež schopnosť tvorby asociácií, pretože všetky predstavy zachytené na mentálnej mape sú navzájom prepojené. Mentálne mapy sú aj nástrojom tvorivého myslenia. Dôležitý pri práci s mentálnou mapou nie je len výsledok, ale aj proces jej tvorby. Dá sa použiť vo dvojici, väčšej skupine, ale aj v celej triede. Dá sa využiť v akomkoľvek predmete, ale aj pri riešení problémových úloh a situácií.

Najskôr oboznámte deti s pojmom *mentálne mapy*, môžeme ich volať mapy súvislostí.

Sedem krokov k vytvoreniu mentálnej mapy (podľa Buzana 2007):

1. Začnite uprostred šikmo položeného čistého papiera – dáme tak svojmu mozgu možnosť rozmyšľať všetkými smermi, vyjadrovať sa slobodne a prirodzene.
2. Základnú predstavu v strede vyjadrite obrázkom – udržuje sústredenie na danú tému a motivuje mozog k činnosti.
3. Používajte rôzne farby – sú pre náš mozog rovnako podnetné ako obrázky.
4. K centrálnemu obrázku pripojujte hlavné vetvy, k nim vetvy druhej úrovne, k oboj vetvy tretej úrovne. Pretože náš mozog pracuje pomocou asociácií a rád spája niekoľko vecí dohromady. Ak jednotlivé vetvy prepojíme, ľahšie si veci zapamätáme a lepšie im porozumieme.

5. Vetvy zakresľujte ako krivky – rovné čiary by náš mozog nudili.
6. Používajte iba kľúčové slová alebo slovné spojenia, nie dlhé vety a výroky.
7. Na celú plochu mapy používajte obrázky (desať obrázkov na mentálnej mape sa rovná 10-tisícom slov tradičného zápisu.)

Témami, ktoré sa dajú mentálnym mapovaním „učiť“ môžu byť, napríklad:
*Čím sa podobáme a čím sa líšime my ľudia, Vonkajšia a vnútorná podoba ľudí,
Rôzne rasy, rovnaké pocity a potreby, Ako sa prejavuje diskriminácia, Prečo sa
ľudia nerešpektujú...*

Záver

„Nikdy neuvidíš dve rovnaké tváre. Nezáleží na tom, či je krásna alebo škaredá. To je relatívne. Každá tvár je symbolom života. A každý život si zaslúži úctu. Nikto nemá právo pokoriť iného. Každý má právo na svoju dôstojnosť. Úctou voči inému vzdávame cez neho hold životu so všetkým, čo je v ňom pekné, zázračné, odlišné a nečakané. Náležitým prístupom k iným vyjadrujeme úctu voči sebe.“

(Tahar Ben Jelloun)

Ludské práva vymedzujú postavenie človeka v spoločnosti. Bez nich by človek nemohol žiť dôstojne ako plnohodnotná ľudská bytosť. Sú priznané jednotlivcovi umožňujú využívať schopnosti, inteligenciu, talent a vedomosti na uspokojenie jeho potrieb.

Ludské práva sú práva, ktoré nadobúdame – pri narodení. Pomáhajú nám vymedziť a bližšie definovať priestor, v ktorom žijeme, určujú kvalitu nášho života i úroveň ľudského spoločenstva. Sú univerzálne, to znamená, že patria všetkým ľudským bytostiam bez ohľadu na akékoľvek odlišnosti. Sú nedeliteľné a vzájomne závislé, to znamená, že tvoria sústavu, z ktorej nie je možné vyňať skupinu práv bez narušenia jej základov a vnútornej rovnováhy. Sú neodňateľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné. Všetky tieto prívlastky je potrebné žiakom pri každej príležitosti „vštepovať“, aby sa z nich stali nielen vzdelaní, ale aj dobrí ľudia. To je úloha nás – ich učiteľov.

„Keď ubližujeme druhým, ubližujeme hlavne sebe, pretože seba robíme zlými.“

(Marcus Aurelius)

Použitá literatúra

- BAGALOVÁ, Ľ. 2005. Kľúčové kompetencie – nové možnosti vo výchove a vzdelávaní. In: *Pedagogické spektrum*. Ročník XIV, č. 5 – 6. ISSN 1335 – 5589.
- BAGALOVÁ, Ľ. 2006. Integrované tematické vyučovanie rozvíja kľúčové kompetencie. In: *Moderná škola* [online]. [cit. 2007-01-04]. Dostupné z: <http://www.modernaskola.sk/directories/file-upload/dolezite/reformy/ITV.doc>
- BAGALOVÁ, Ľ. a D. GOGOLOVÁ., 2005. *Implementovanie personálnych a sociálnych kompetencií do výchovno-vyučovacieho procesu v základnej škole: správa z prieskumu – výstup úlohy PHÚ ŠPÚ*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.
- BAGALOVÁ, Ľ. a D. GOGOLOVÁ., 2007. Ľudské práva a zručnosti potrebné na ich uplatnenie. *Metodická príručka pre učiteľov základných a stredných škôl*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 114 s. ISBN 80-89225-26-8.
- BEDNAŘÍK, A., 2001. *Riešenie konfliktov. Príručka pre pedagógov a pracovníkov s mládežou*. Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov.
- BEDNAŘÍK, a kol., 2004. *Životné zručnosti a ako ich rozvíjať*. Bratislava: NDS. 231 s. ISBN 80-969209-5-2.
- BELZ, H. a M. SIEGRIST, 2001. *Kľúčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál. ISBN 80-7178 479-6.
- BUZAN, T., 2007. *Mentální mapování*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-200-3.
- Catalog of School Reform Models*. Portland (Oregon), 2000. Dostupné z: <http://www.nwrel.org/>
- POMOCO METÓDY C&SCO VYTVÁRAJME BEZPEČNÉ A OTVORENÉ ŠKOLSKÉ PROSTREDIE. 2014. *Sardes. 2004*. ISBN 90-5563-065-9.
- GIBBS, J., 1994. *Kmene. Proces pre sociálny rozvoj a kooperatívne učenie*. Bratislava: Arimes, 243 s. ISBN 80-967082-5-2.

- HELUS, Z., 2004. *Dítě v osobnostním pojetí: Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál, 228 s. ISBN 80-7178-888-0.
- HELUS, Z., 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 280. ISBN 978-80-247-1168-3.
- KOVALIKOVÁ, S. a K. OLSENOVÁ, 1996. *Integrované tematické vyučovanie – Model. 1. vyd.* Bratislava: Faber, 350 s. ISBN 80-967492-6-9.
- KYRIACOU, CH., 1991. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-965-8.
- MARUŠINCOVÁ, E. a kol., 2001. *Závěrečná správa gestora o experimentálním overovaní výchovno-vzdelávacieho projektu Integrované tematické vyučovanie v ZŠ J. A. Komenského, Majerníkova 60 v Bratislave*. Bratislava: ŠPÚ, 126 s.
- MATULČÍKOVÁ, M., 2001. Program podpory pedagogických inovací. In: *Pedagogická revue*. Ročník 53, č. 3.
- NOVÁČKOVÁ, J., 1998/99. *Mýty ve vzdělávání. Seriál článkov o škodlivosti zaužívaných právd o výchove a vzdelávání*. Praha: Nemez.
- PEARSON, S., 2000. *Tools for citizen and life. Using the ITI Guidelines and lifeskills in your Classroom*. Kent.
- PETLÁK, E., 1997. *Všeobecná didaktika*. Bratislava: Iris. ISBN 80-88778-49-2.
- PIOVARČIOVÁ, T. a E. BAGALOVÁ, 2005. *Sociálne projekty a praktické činy, zbierka overených metód rozvoja životných zručností*. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska, 108 s.
- PIOVARČIOVÁ T., 2004. Rozvoj životných zručností detí a mládeže. In: *Zborník z konferencie Životné zručnosti – nová stratégia úspechu*. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska, 156 s. ISBN 80-969349-2-9.
- PIOVARČIOVÁ, T. a D. GOGOLOVÁ, 2001. *Mozgovosúhlasná trieda. Príspevok na odbornom seminári ku koncepcii Národného programu výchovy a vzdelávania*. Budmerice.
- PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ, a J. MAREŠ, 1995. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-029-4.
- ROGERS, C., R., 1998. *Sloboda učiť sa*. Bratislava: Persona. ISBN 80-967980-0-6.
- SKALKOVÁ, J., 2007. *Obecná didaktika*. Praha: Grada. ISBN 978-70-247-1821-7.

ŠVEC, Š. a kol., 1998. *Metodológia vied o výchove*. Bratislava: Iris. ISBN 80-88778-73-5.

TUREK, I., 1997. *Zvyšovanie efektívnosti vyučovania*. Bratislava: MPC. ISBN 80-88796-49-0.

TUREK, I., 2005. *Inovácie v didaktike*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. ISBN 80-8052-230-8.

ZELINA, M., 1996. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: Iris, 230 s. ISBN 80-967013-4-7.

ZELINA, M., 2004. *Teórie výchovy alebo hľadanie dobra*. Bratislava: SPN, 231 s. ISBN 80-10-00456.